

энне выражана праз намёк), інтанацыйна выказванні не адрозніваюцца ад аналагічных апавядальных і пыталых сказаў. Так, у наступным прыкладзе моўнік просіць суразмоўцу дазволу зайсці ў памяшканне, але выражае сваё волевыяўленне праз намёк.

І раптам неяк па-дзіцячы пакрыўджана:

– *Слухайце, я зараз змерзну* [2].

Інтанацыйна дадзенае выказванне аформлена як звычайны апавядальны сказ. Таксама і прапановы ў ніжэйпрыведзеных выказваннях, рэалізаваныя праз пыталыя і апавядальныя сказы, не маюць адметнасцяў у інтанацыйным афармленні.

Мае думкі перарваў раўнадушны голас:

– *Не хочаце паглядзець запасныя фонды?* [2].

– *Я туды, у скляпенні, звычайна не пуская нікога. Нічытар Хведаравіч усё, што лічыў вартым, вынес сюды, у гэтую залу. Але вы **можцаце паглядзець**. Не бойцеся, я ўзімку неагрэсіўны* [2].

– *Ану, дзе тут твая скрынка? – спытаў Карл. – Ты не будзеш супраць, калі мы **крыху пастаім ля яе?** А то фрау Шуман перахвалявалася ўжо, чакаючы цябе на абед...* [3].

У такіх выпадках інтэнцыя моўніка становіцца зразумелай толькі пры аналізе кантэксту і камунікатыўнай сітуацыі.

Заклучэнне. Інтанацыйнае афармленне выказванняў – важная крыніца інфармацыі для вызначэння інтэнцыі суразмоўцы. Пры выражэнні пабуджэння інтанацыя камбінуецца з вербальнымі сродкамі, падмацоўваючы іх, уносячы дадатковую інфармацыю. Для выказванняў са значэннем пабуджэння характэрна выдзяленне сілай і вышынёй голасу націскага склада найбольш важнага ў інфармацыйных адносінах слова ці словазлучэння. Пры гэтым ад працягласці і інтэнсіўнасці вымаўлення націскага склада залежыць ступень катэгарычнасці пабуджальных выказванняў: чым больш катэгарычнае выказванне (патрабаванне, загад), тым большы акцэнт робіцца на важнае ў інфармацыйных адносінах слова. Калі пабуджэнне выказана некатэгарычна і імпліцытна, калі адрасант па нейкай прычыне не хоча выказаць сваё волевыяўленне прама, каб яно намер быў відавочным, інтанацыйна выказванне афармляецца як апавядальны ці пыталы сказ.

1. Маслова, В. А. Когнітивны і камунікатывны аспекты художественнага тэкста : монаграфія / В. А. Маслова. – Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова, 2014. – 104 с. URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/5277> (дата обращения: 12.09.2022).

2. Рублеўская, Л. Сэрца мармуровага анёла / Л. Рублеўская // Беларуская палічка. Беларуская электронная бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Ludmila_Rubleuskaja/Serca_marmurovaha_aniola.zip.html. – Дата доступу: 08.09.2022.

3. Аляшкевіч, А. Сіняя птушка / А. Аляшкевіч // Беларуская палічка. Беларуская электронная бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Ales_Alaskievic/Siniaja_ptuska_mp3.zip.html. – Дата доступу: 08.09.2022.

НАЗВЫ АСОБ ПАВОДЛЕ ПРАФЕСІІ І ВІДУ ДЗЕЙНАСЦІ Ў НАРОДНЫХ ГАВОРКАХ ВІЦЕБШЧЫНЫ

Сушчык Л.У.,

настаўнік ДУА “СШ № 2 г. Наваполацка”, г. Наваполацк, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Дзядова А.С., канд. філал. навук, дацэнт

Ключавыя словы. Дыялектная мова, назвы асоб, народныя гаворкі Віцебшчыны.

Keywords. Dialect language, names of persons, folk dialects of Vitebsk region.

У народных гаворках Віцебшчыны дастаткова пашыраным з’яўляецца ўжыванне носьбітамі мовы прафесійна-вытворчай лексікі, значную частку якой складаюць дыялектныя найменні са значэннем асобы паводле прафесіі і віду дзейнасці. Гэта звязана з тым, што з даўніх часоў беларускі этнас зарэкамендаваў сябе як народ, які мае стараных умельцаў і руплівых працаўнікоў. Ва ўсе часы на старажытных гарадскіх і вясковых кірмашах красавалася багатая разнастайнасць вырабаў казачнай прыгажосці з розных матэрыялаў: дрэва, саломы, лазы, бяросты, воўны, гліны і інш. Абавязковым пры гэтым было авалоданне традыцыйнымі рамёствамі, якія вядомыя на нашай зямлі з глыбокай старажытнасці.

Актуальнасць працы абумоўлена тым, што ў беларускай дыялекталогіі пакуль няма комплекснага навуковага даследавання, якое б было прысвечана аналізу прафесійна-вытворчай лексікі ў народна-дыялектнай мове Беларускага Паазер'я. Мэта артыкула – выявіць спецыфіку семантыкі і асаблівасці функцыянавання назваў асоб паводле прафесіі і віду дзейнасці ў народных гаворках Віцебшчыны.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання з'яўляюцца намінатыўныя адзінкі, якія ўжываюцца ў народна-дыялектнай мове паўночна-ўсходняй часткі Беларусі і абазначаюць асоб – прадстаўнікоў розных прафесій і відаў дзейнасці, Даследаванне праведзена на матэрыяле “Рэгіянальнага слоўніка Віцебшчыны” [1], [2] і “Слоўніка Сенненшчыны” [3]. Агульная колькасць выяўленага і прааналізаванага моўнага матэрыялу склала больш за 60 лексічных адзінак. Асноўнымі метадамі даследавання выступаюць апісальны і таксанамічны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Традыцыйнымі рамёствамі ў продкаў беларусаў былі такія віды заняткаў, як разьба, ганчарства, ткацтва, кавальства, бондарства, сталярнае рамяство, роспіс, выцінанка, вышыўка, пляценне, мастацкая апрацоўка дрэва, скуры, воўны і інш. Акрамя майстроў, якія займаліся ручной працай, на беларускай зямлі ва ўсе часы жылі людзі іншых прафесій і відаў дзейнасці. Адною з такіх важных прафесій заўсёды лічылася прафесія лекара. У народных гаворках Віцебшчыны з агульным значэннем ‘жанчына-ўрач’ выступаюць такія сінанімічныя дыялектныя адзінкі, як дактóрка: Напраўленне ўзялі ў дактóркі – месяц паліжаў і кончыўся (Нямойта Сен.) [3, с. 138]; дактóрка (дóхтарка): Дахтóрка мяне лечыць, харошая, унімацельная (Матырына Уш.) [1, с. 116]; дактóрша: Паразышлісі ўсе, анна дактóрша (Каралі Сен.) [3, с. 138]; дахтарыца: Дахтарыцу вызвалі с Сянно (Нямойта Сен.) [3, с. 143]; а са значэннем ‘жанчына-фельчар, фельчарка на ФАПе’ выступаюць найменні фáпша: Фáпша маладая і нявопытная (Сокарава Беш.) [2, с. 318]; фельчарыца: Фельчарыца ў нас добрая, малодзенькая такая, усягда памога, пагаворыць (Пралетарск Гар.) [2, с. 318].

Яшчэ адной з самых важных прафесій ва ўсе часы лічылася прафесія настаўніка. У народнай мове жыхароў Віцебскага рэгіёна са значэннем ‘настаўнік’ выступае назоўнік навучыцель (паходзіць ад дзеяслова навучыць): Да нас у школу новы навучыцель прышоў, мову выкладаць будзіць (Дрыгучы, Воўкаўшчына Міёр.) [2, с. 33], а з агульным значэннем ‘настаўніца’ функцыянуюць такія намінацыі, як навучыцелька (наўчыцелька): Навучыцелька прыехала ў школу, калі ў нас адкрылі калгас (Савуткі Шарк.) [2, с. 33]; учыцелька: Унучка мая на учыцельку вучыцца (Князі Віц.) [3, с. 317]; піячка ‘настаўніца спеваў’: Піячка маладая, дык дужа слухаць не хочуць яе дзеці ў школе (Лісуны Арш.) [2, с. 150] і інш.

Дастаткова распаўсюджанай прафесіяй для жанчын, якія жылі ў вёсцы, спрадвеку лічылася прафесія прадаўца ў краме. Так, са значэннем ‘прадаўшчыца’ зафіксаваны такія дыялектныя назвы, як крámніца: Іна крámніца такая (Падворыца Сен.) [3, с. 274]; прадава́чка (семантычна звязана з дзеясловам прадаваць): Прадава́чка наша захварэла – магазін не робіць сёння (Буда Дубр.) [2, с. 167]. З агульным значэннем ‘прадавец’ пашыранымі ва ўжыванні з’яўляюцца дыялектызмы крámашнік (слова матывавана назоўнікам крама): Крама была ў Дольдзіві, крámашнік там быў, звалі так яго (Партызаны Сен.) [3, с. 274]; крámшчык: Дзед наш крámшчыкам пасля вайны ўстроіўся, талковы быў (Забалацце Арш.) [1, с. 173] і інш.

Вядома, што асноўным заняткам жыхароў беларускай вёскі было вядзенне гаспадаркі і догляд за свойскай жывёлай, а значыць абавязкова трэба было касіць траву і назапашваць сена на зіму. Са значэннем ‘касец’ функцыянуюць такія назвы, як касár: Як касár пакідаіць грыву па калена, то кажуць бабы, што кіну ў грыву... (Леснікова) [3, с. 253] і касún (касáч, касьбіт): Касуні мае на полі есці захацелі, абед панясу (Паташня Міёр.) [1, с. 162].

З агульным значэннем ‘пастух’ сустракаюцца дыялектныя намінацыі ізгóнны: Бувала, ізгóннага наймалі, хадзіў ён падзённа. Ну так, згонны пастух (Самсоны) [3, с. 228]; пáстыр (пáстырь): Пáстыр у нас плахі: каровы самі па сабе гуляюць (Барсукі В.-Дзв.) [2, с. 121]; стáднік: Аднаго стáдніка ў нас няма, кожны сам глядзіць за сваімі каровамі (Язна Міёр.) [2, с. 277].

Адным з самых папулярных традыцыйных заняткаў ва ўсе часы на Беларусі была лепка з гліны. Гэта рамяство вядома людзям яшчэ са старажытных часоў, калі з гліны вырабляліся многія прадметы хатняга ўжытку. Гліняныя вырабы, пераважна ў выглядзе по-

суду, выкарыстоўваліся ў паўсядзённым жыцці і вырабляліся для продажу або для абмену. З агульным значэннем 'ганчар' у народных гаворках паўночна-ўсходняга дыялекту пашыраны такія матываваныя найменні, як гаршкаль (гаршчэн, гаршчэўнік): У Дзісні гаршкэлі гаршкі выпалівалі (Ясева Міёр.) [1, с. 101]; глінянік: Глінянікі па вёсках ездзілі, рызнікі (Галбея Паст.) [1, с. 103].

Яшчэ адной важнай галіной сельскай гаспадаркі у беларусаў з даўніх часоў было пчалярства. З агульным значэннем 'пчаляр' фіксуюцца назоўнікі пасёк: Пасёк цэлае хазяйства развёў (Новае Сяло Беш.) [2, с. 118]; пчобльнік: Пчобльнік, а мёду хоць бы калі проста так даў. Толькі за грошы (Замошша Брасл.) [2, с. 204].

Акрамя гэтага, у народных гаворках Віцебшчыны сустракаюцца і іншыя назвы асоб – прадстаўнікоў розных прафесій і відаў дзейнасці, якія ў большасці сваёй маюць той ці іншы нацыянальна-культурны кампанент значэння. Напрыклад, касатар 'гандляр': Прыяжджаюць з Масквы касатары, прывозяць касмеціку з Масквы (Нямойта Сен.) [3, с. 253]; кажэўнік 'гарбар; той, хто займаецца апрацоўкай скуры': Наверна, кажэўнік кожны абрабатываў (Нямойта Сен.) [3, с. 234]; аўтобуснік 'вадзіцель аўтобуса': Дык брат ўсё жыццё аўтобуснікам адробіў (Расходня Сен., Валожанкі Шарк.) [1, с. 39]; солтыш 'повар': Солтыша нашага ўсе хваляць (Гута Паст.) [2, с. 270]; алэктар 'электрык': Учора алэктары прыяжжалі, усё нешта правілі ў будцы (Кавалі Глыб.) [1, с. 31]; жарнасек 'майстар, спецыяліст, які робіць жорны': Жарнасек дзелуў жорны – выцясаў, прабіваў тоненькую дзірычку ў ніжнім камені, куды ўстуўлялі вірцяно, а ў верхнім прыбіваў йічайку – большую ступку (Заазер'е Сен.) [3, с. 173]; візальніца 'вязальшчыца': Плахая з іе візальніца – няўсідчывая (Кузняцова Віц.) [1, с. 83]; іграч 'скрыпач': Іграч ён быў яшчэ той – усе за-слухоўваліся (Галубава В.-Дзв.) [1, с. 145]; мазэльнік 'маляр': Прышлося мазэльнікаў браць, каб хату памазэлілі (Язна Міёр.) [2, с. 14]; падзёнік (падзённік) 'рабочы, які выконвае падзённую работу, падзёншчык': Падзённік памагаіць, і яму за гэта плаціць (Заточча В.-Дзв.) [2, с. 84]; падмэльны 'млынар': Падмэльны рукавадзіць млынам, меліць на млыні (Ясева Міёр.) [2, с. 88]; паробак 'парабак': Рызнік хадзіў па хатах і пытаўся ў паробкаў, што ўзяць (Лынтупы Паст.) [2, с. 115]; партняжнік 'кравец': Раней партняжнікі з дзярэўні ў дзярэўню хадзілі (Луначарскае В.-Дзв.) [2, с. 116]; перагаворшчык 'перакладчык': На ўсю вёску быў тады адзін перагаворшчык (Крыпулі Докш., Узмены Міёр., Еўлахі Тал.) [2, с. 135]; пёртніха 'швачка': Мама мая была адна пёртніха на ўсю акругу – усіх абшывала (Папкі Міёр.) [2, с. 162]; пячкар (пячкур) 'пячнік': Дрэнную печ зрабіў пячкар: дыміць (Шодзікі Шум.) [2, с. 213]; сцэраж 'вартаўнік': Працавала пасля школы сцэражам у садку (Езярышча Гар.) [2, с. 291]; ухóдчык 'чалавек, які даглядае на ферме цялят': Дзед мой і бацька былі ўхóдчыкамі (Таўкіні Шарк.) [2, с. 317]; паштбóўка 'паштальёнка': Паштбóўка наша харошая (Замошша Брасл.) [2, с. 131]; убо́рніца 'прыбіральшчыца': Пайшла яна ўбо́рніцай у школу (Івоніна Шум.) [2, с. 306] і інш.

Заклучэнне. Такім чынам, у працэсе даследавання моўнага матэрыялу народных гаворак Віцебшчыны было выўялена, што і сёння носбітамі дыялектнай мовы дастаткова актыўна ўжываюцца назвы са значэннем асоб – прадстаўнікоў розных прафесій і відаў дзейнасці. Прааналізаваны лексічны матэрыял рэпрэзентуе спецыфіку паўсядзённага жыцця беларусаў, адметнасці іх традыцыйнай народнай культуры і нясе ў сабе цікавую лінгвакраізнаўчую інфармацыю пра нашых землякоў як людзей, якія цэняць і паважаюць працу і з'яўляюцца старанымі ўмельцамі і майстрамі сваёй справы.

Вынікі нашага даследавання могуць з часам знайсці прымяненне пры стварэнні навуковых прац, прысвечаных упарадкаванню і ўдасканаленню спецыяльнай лексікі беларускай літаратурнай мовы.

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА "ВДУ імя П.М.Машэрава", 2012. – Ч. 1. – 304 с.

2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / склад. : Г.К. Семянькова, Т.А. Грачыха, А.С. Дзядова [і інш.] ; пад рэд. А.С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с.

3. Слоўнік Сенненшчыны ў 3 т. Т. 1: А-К / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культ., мовы і літ-ры, філ. "Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы"; уклад.: Н.М. Бунько [і інш.]; рэд. В.М. Курцова, Л.П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 296 с.